

Lež o pravdě nebo pravda o lži?

Na přelomu 19. a 20. století si lidé představovali světlé zítřky lidstva, jež ho čekají. Z oněch světlých zítřků se staly světlé dnešky. Máme se materiálně nejlépe v dějinách, většina světové populace žije v mírových podmínkách. Svobodný přístup k informacím se stal standardem. Avšak lže se více než kdykoliv předtím, protože informace nerovná se pravdě.

Otázkou je, jestli vůbec existuje pravda. Pravdu se snažil definovat kde kdo, je to mocné slovo, možná jedno z prvních, které se v dětství naučíme a přece když umíráme, tak jen málo z nás chápe jeho celou podstatu. Nebudu se ani pokoušet definovat pravdu, uvedu tedy Aristotelovu definici: „*Pravdivé je říci o něčem, co je, že to je, a o něčem, co není, že to není.*“ Nejpozoruhodnější, co podle mě plyne z tohoto výroku, je myšlenka, že skutečnou pravdu nelze nalézt. Cynicky bych dodal, pokud bude existovat víc než jeden pozorovatel. Naše smysly i vnímání jsou nedokonalé, jsou subjektivní.

Dovolím si ještě jednu citaci a to kvantového fyzika Nielse Bohra: „*Opakem absolutní pravdy je pouze absolutní pravda.*“ Interpretovat tento citát lze podobně jako Aristotelův, ale i jinak – co je opakem pravdy? Je to lež nebo je to polopravda? Podle mě ani jedno. Otázka samotná nedává smysl. Lež ani pravda neexistují, jsou to imaginární krajní stavy, umělé konstrukty. Lež je absence jakékoliv pravdivé části v informaci, pravda naopak znamená, že daná informace má všechny složky pravdivé. Tudíž každá informace je polopravdou, proto i její opak je polopravdou. Ale i tak lze rozlišovat různé druhy polopravd. Řekl bych, že první skupina je zavádějící úmyslně a druhá neúmyslně. Úmyslně zavádějící informace mají za cíl zmást a jsou reálně nejbližší idealizované lži. Naopak neúmyslné polopravdy mají za cíl přenést pravdivou informaci, ale mají formální nedostatky, ty budou existovat vždycky, jen někdy nejsou moc vidět. Každý člověk má jiné vidění světa, jiné definice slov a tyto definice jsou opět definovány jinými slovy, proto ve výsledku není absolutní pravdy. Proto si dovolím tvrdit, že každá informace je polopravda, nebo spíše nějaký zlomek pravdy, tak asi i slovo polopravda mohlo vzniknout. Pro další účely tohoto textu budu však užívat již jen idealizovanou pravdu a lež. Budete-li však číst následující odstavce, vždy pamatujte na tento. Pravda, *skoropravda*, polopravda, *čtvrtpravda*, *šestnáctipravda*... a lež jsou spojené nádoby.

Chtěl bych se spíše zamyslet nad lidským rozměrem pravdy a lži. Chtěl bych vám všem, čtenářům, ukázat příběh souboje pravdy a lži, který nás každodenně ovlivňuje. Jsou to totiž příběhy, které lidmi hýbou již od dob, kdy se vyprávěly u prvních ohňů. Stejně i my začneme v minulosti:

V dobách dřívější se vždy pravda pojila s morálním garantem, tím bývala zpravidla autorita. Ať už Bůh, papež či král. S tím, jak jednotlivé národy přepsaly společenské smlouvy, tak se autoritami stali jiní, zprvu politici, časem spíše altruisté. Jistě se vám při vyslovení jmen jako Matka Tereza, Nicolas Winton, T.G.M. či Abraham Lincoln vybavuje jako první asociace lhář, pravděpodobně se vám nevybaví nikdy.

I přes změny systému si duchovní a siloví vůdci drželi pozici garantů morálky a s ní i pravdy. Snad nikomu nevezmu ideály, když řeknu, že dnešní politici nejsou garanti pravdomluvnosti, naopak lež se stala jejich pracovním nástrojem, ač by oni sami spíše užili slov jako mystifikace, polopravda či sporné tvrzení. Kdy došlo k tomuto zlomu? Proč se stalo lhaní normou i v těch nejvyšších kruzích? Šlo by užít oblíbený argument v českých zemích a to komunismus. Ovšem, napomohl celkovému rozpadu hodnot už jen tím, jak se snažil o budování nového člověka. Samozřejmě i tím, jak prakticky dosahoval svých cílů užíváním lži státním aparátem ve vykonstruovaných procesech či při očerňování a vydírání StB. Epidemie lži je však starší než komunismus. Stačí si vzpomenout na Dreyfusovu aféru či spor o Rukopisy. Už tehdy část našich elit upřednostnila ohnutí reality dle svého názoru. Nemějme jim to za zlé z hlediska lidského, každý někdo činí chybná rozhodnutí. Ovšem z hlediska společenského zklamali, zklamali důvěru lidí, kteří v ně věřili.

Bohužel nemohu určit přesné datum, kdy vznikl postfaktický svět. Kam až sahají jeho kořeny. Domnívám se, že se jedná o věc vývoje. Naše elity začali lhát, prostě proto, že mohli. Rozvoj telekomunikací v druhé polovině 19. století najednou zahltil každého jednoho člověka tolika

informacemi, že to bylo nad jeho možnosti je všechny (z)kontrovat. Časem se to může povést, jako u obou výše zmíněných afér, avšak pachut' po lži už zůstane a viníci nepotrestáni. Následně začali ve větší míře lhát i běžní lidé, ryba přeci jen smrdí od hlavy. Jednoduše řečeno, když lidé viděli, že i ti, kteří dříve garantovali pravdu, jsou lháři, proč by i oni nelhali. Aktuální míra lži a dezinformací není tudíž ničím novým, co do obsahu, ale do množství. S růstem komplexnosti problému, je stále náročnější ověřit pravdivost výroku.

Tím jsme se dostali celosvětově do období 70. let 20. století, kdy lidé přestali důvěřovat představitelům státu, představitelům církve přestali věřit již po první světové válce a jejich hrůzám. Kdo jim mohl tedy garantovat pravdu? Nikdo. Potom však přišel internet, který byl největším počinem pro zrovnoprávnění lidí v dějinách. Dal jim možnost vyjádřit svůj názor, dal jim právo být anonymní, dal jim právo přístupu k informacím...

A tam, právě tam vznikla ona chyba! Uživatelům internetu nevznikla žádná nová povinnost výměnou za nabitá práva. Všichni uživatelé si byli rovni. Ale tím pádem vznikla dokonalá anarchie, svět bez autorit, kde vítězí silnější, v případě výměny názorů hlučnější/ulhanější, protože všechny jeho lži nelze prokázat v reálném čase. To se bohužel stalo inspiracím i našim státním představitelům, každou jejich lež, pardon vlastní interpretaci faktů, lze podpořit nějakým tvrzením. Maximálně jim lze prokázat, že neumí nakládat s informacemi. Morální vývoj zkrátka nestačí zběsilému tempu technického rozvoje.

Současná morální anomálie vznikla odspoda, užívána v místě, kde jsou si všichni rovni, se přenesla do reálného světa a rozšířila se mocenskou pyramidou směrem nahoru. Kruh se uzavřel, nejprve se lidé naučili lhát ve velkém někdy v průběhu 19. století od politikům, a když politici zjistili v 20. století, co si vše mohou dovolit, tak své umění dovedli k dokonalosti. Společnost to začíná reflektovat - jedná se o jednoduchou životní pravdu: „Lži, pak snáz uspěješ. Tvrdí-li někdo, že lžeš, lži víc.“ Právě proto, že silové pozice (=elitní, vrcholové) se již nepojí s pozicemi morálními, tak je možno v nich lhát. Jednoduše proto, že v dřívějších dobách lhář sám uznal chybu a odstoupil nebo se omluvil. Dnes si lže vesele dál. Už mu nezáleží na veřejném povědomí o něm.

A je to vlastně špatně, že lež již není občasným jevem? Podívejme se na to z pohledu tří stanovisek – a to společnosti x (hypotetického) *pravdomluva* x (patologického) lháře.

Zde bych si dovolil lingvistickou odbočku – proč neexistuje spisovný výraz pro někoho, kdo mluví vždy pravdu? Zřejmě již to dokazuje, že s nikým takovým naše řeč nepočítá. Avšak říkej mu třeba pro další účely textu *pravdomluv*. A pokud se vrátíme na začátek textu, kde jsem popisoval problém polopravdy. Možná češtině i chybí slovo *pololež*, aby bylo možno rozeznávat polopravdu úmyslnou a neúmyslnou.

Nyní tedy zpět k oněm třem stanoviskům. Z pohledu společnosti je lhaní nežádoucí, poněvadž každou informaci je nutno ověřit. Zbytečně se tak vynakládají prostředky na jejich ověřování. Navíc s množstvím lží a protichůdných informací roste nedůvěra lidí v systém. Čímž dochází k drobení společnosti na menší sociální bubliny, kdy každou bublinu vystihuje to, v jakou pravdu věří. Následně daná bublina vnímá další fakta dle toho, jestli souhlasí či odporují jejich světónázoru. Ve skutečnosti se přeci nevěří! Ty jsou takřikajíc takové nebo makové. Jako například kulatost Země podložena velkým množstvím důkazů, přesto velká skupina lidí po celém světě věří v to, že země je plochá. Měřítkem pravdivosti se totiž bez důvěry v její garanty stala pouhá míra přesvědčení. Je absurdní, že něco relativně objektivního jako je pravda je určováno subjektivním cítěním jedinců. Důsledkem pro společnost jakožto celku je, že dá na subjektivní cítění spíše než na zvažování rozumových argumentů, což vede k sekundárním negativním důsledkům. A toho právě využívají manipulátoři, fakta překrucují tak, aby odpovídala světónázoru dané sociální bubliny, kterou chtějí získat pro splnění svých cílů.

A co patologický lhář? Lháře jistě do jisté míry může zasahovat zhoršující se stav společnosti okolo něj, avšak i na potápějící se lodi lze stoupat, lezete-li dostatečně rychle po komíně. Ohýbá-li pravdu dobře, pak může dosáhnout úspěchů. Vnitřně se jedná o jedince s velkým osobním přesvědčením, který své lži dokáže obhájit, ba často i sám před sebou. Jedině věří-li svým lžím, pak může být hodnověrným ve svém umění. Avšak i lháři nemusí mít špatné úmysly, jak jsem řekl na začátku, pravda podle mě reálně neexistuje, lháři věří v jednu z možností, jak ji nahradit - v obecně

uznávanou pravdu. Přesto je nutno uvědomit si, že nehledě na lhářovy úmysly, je lhář vždy sobcem, který zneužívá důvěřivosti okolí a získává na úkor společnosti.

Posledně jsem se chtěl podívat na hypotetického *pravdomluva*, ten sdílí s lhářem sílu vnitřního přesvědčení. Nevěřím v existenci takového člověka, z důvodu, že být *pravdomluvem* vyžaduje absolutní idealismus, kterého nelze ani v dětství dosáhnout. Proto je *pravdomluv* stejně jako pravda pouze definicí, mezní situací, modelem. Budeme-li ho porovnávat s lhářem, tak si musíme uvědomit, že síla přesvědčení z něj také dělá dogmatika, který se nerozhoduje dle dané situace. Jde těžší cestou, nevyužívá společnost, což je jistě šlechetné, ale neznamená to, že on sám by byl šlechetným. Existuje například případ milosrdné lži, který *pravdomluv* neuznává kvůli své dogmatické povaze.

Patologičtí lháři existují, hypotetičtí *pravdomluvové* ne, jak už napovídá přívlastek, jímž jsem je označil. Většina lidí je však někde mezi, rozhodují se dle situace a to je činní lidskými, sami činí volby a následně si je ospravedlňují. Až ten, kdo chápe svoje chyby, se nad ně může povznést. Společnost by nezachránila *pravdomluvové* ani jim se blížící lidé. Každá nová generace touží poznat nějakou pravdu, touží si žít o něco lépe, touží žít svobodně. Potom přijdou zkoušky, člověk činí volby, které si poté s sebou nese celý život. A nakonec se v každé generaci objeví morální garanti, autority. Lháři sice v minulosti převzali mocenské pozice a tím je zbavili morální autority, ale ta se vzápětí objevuje jinde, není stálá. Neustálé se mění dle našich činů nebo konkrétně u pravdy dle výroků a práce s fakty. Jistě každý znáte ve svém okolí člověka, jemuž věříte, u něhož víte, že vám vědomě nelže. To je vaše morální autorita, proto ani vy nelžete jemu.

Tak to bychom měli minulost i přítomnost zhodnoceny, nyní by to chtělo ke konci říct ještě pár slov k budoucnosti. Dnešní lidé totiž již tolik nevěří ve světlé zítřky jako jejich předci, předpokládají dystopickou budoucnost, čtou o ní, sledují ji v kinech a nakonec v ní i (u)věří. Já však vidím svět optimisticky, který se otřepe s informačně-morální krizí, vidím dobu, kdy zase pravda bude standardem pro informaci. Jak to podle mě všechno začne?

Myslím, že by bylo na čase začít oceňovat přínosnost informací, tudíž i jejich pravdivost před jejich zajímavostí. Vyžaduje to více v sobě probudit *pravdomluva* než lháře, ale ideálně budou spokojeni oba. Stačí věřit, že moje *pravdomluvnost* pomáhá společnosti a společnost zas mě. Dále je nutné začít respektovat autority v odborných oblastech, rovnost názorů neznamená jejich validnost. Oba mnou navržené principy již v části internetu fungují – podívejme se na Wikipedii. Před pár lety odsuzovaný zdroj informací vhodný leda tak ku zkopírování do nekvalitní prezentace. Dnes se stala respektovanou encyklopedií, která užívá řádných zdrojů a upozorňuje na sporné názory u některých hesel.

Na sociálních sítích si restaurace šíření pravdivých informací jistě vyžádá větší úsilí, než tomu bylo u Wikipedie. Problémem jsou sociální bubliny, k nimž nelze přistupovat pouhým umlácením fakty oponentů. Je nutné hledat informace, na nichž se shodnou příslušníci bublin. Ukázat, že to není my a oni a tudíž i „naše ověřené informace“ proti „jejich propagandě“. Rozhodně je vhodné vyvarovat se blahosklonnosti v tom smyslu, že oni chudáčci mají špatné informace a my jim jdeme pomoci. Uspějeme-li, potom se alespoň pár bublin spojí, a opět utvoří svornější společnost.

Poslední princip, kterým bych řešil enormní množství lží a manipulativních informací šířících se (nejen) po sociálních sítích je užívání kritického myšlení. Ne jenom na ostatní, ale spíše na sebe a na vlastní zdroje informací. Je to těžké nepřijímat automaticky to, co zapadá do vlastního pohledu na svět a neodmítat to, co náš pohled narušuje. Bylo by ale hloupé tak nečinit, protože existuje-li šance, že pro nás neuvěřitelná informace je pravdivá, pak by to znamenalo, že se na svět díváme špatně. Co může být horší než dívat se na svět zkresleně? Není život o hledání pravdy? Pravdu sice nejde nalézt, ale jde ji hledat, což může být našim cílem. V tom spatřuji naši budoucnost. Stejně jako ze světa nikdy nezmizí lež, tak stejně ani ti, kteří v její záplavě budou hledat pravdu. Netroufnu si, říct jaká bude budoucnost, ani trochu, ale troufnu si říct, jakou bych ji chtěl, plnou lidí, kteří si mezi sebou mohou věřit.

Během přemýšlení nad problematikou pravdy a lži mě zastihla zajímavá zpráva, o níž bych se rád podělil. Dne 13. února 2018 rezignoval ministr zahraničních věcí nizozemské vlády, Halbe Zijstra. A jak to souvisí s tím, co jsem psal výše? Ač kritizován, rezignoval bez vyzvání, důvodem bylo, že

lhal. Lež spočívala v tom, že o výroku, který mu před 12 lety přetlumočila 3. osoba, tvrdil, že ho slyšel sám. Údajně třetí osobu chránil, což nelze podložit. Přesto Zjistra rezignoval, čímž přijal zodpovědnost za svou chybu. Neospravedlňuje ho to, přesto způsob, jímž se zachoval, pozvedl nizozemskou politickou kulturu. Pakliže by se prokázaná lež stala (opět) nepsaným důvodem k rezignaci, pak by se mohla společnost vymanit z doby postfaktické.